

İç Kontrol Sistemi ile Kurumsallaşma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Katılım Bankaları Üzerine Bir Araştırma¹

Investigation of The Relationship between Internal Control System and Institutionalization: A Research on Participation Banks

Bekir Elmas², Ersin Korkmaz,³ Mehtab Çelik⁴

Öz

Bu çalışmada, katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin ve kurumsallaşma düzeyi ile arasındaki ilişkisinin incelenmesi, ayrıca iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankası çalışanlarına anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, katılım bankalarının iç kontrol sistemleri ve kurumsallaşma düzeylerinin orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. İç kontrol sistemi ve bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca iç kontrol sistemi, kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında güçlü; risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında orta düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Katılım bankalarının kurumsallaşma düzeyine, iç kontrol sisteminin ve bileşenlerinin pozitif yönde bir etki ettiği sonucu da çalışmadan elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: İç kontrol, kurumsallaşma, katılım bankaları.

Abstract

In this study, it is aimed to examine the effectiveness of the internal control systems of participation banks and the relationship between them and the level of institutionalization, and also to reveal whether the internal control system has an effect on the level of institutionalization. In this context, a questionnaire was applied to the employees of the participation bank operating in Turkey. The data obtained were analyzed with the SPSS program. As a result of the research, it has been determined that the efficiency of the internal control systems and internal control components of the participation banks and the level of institutionalization are at a medium level. A positive correlation was found between the internal control system and its components and the level of institutionalization. It has been determined that there is a strong relationship between the internal control system, control environment, information and communication components and the level of institutionalization in participation banks. In addition, a medium level relationship was determined between risk assessment, control activities and monitoring components and institutionalization. It has been determined that the internal control system and its components have a positive effect on the level of institutionalization of participation banks.

Keywords: Internal control, Institutionalization, Participation banks.

Jel Codes: M40, M41.M42

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22.09.2022 tarih ve 09/06 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 02 / 03 / 2023

Accepted: 23 / 05 / 2023

¹ Bu çalışma 06-07 Ekim 2022 tarihleri arasında düzenlenen 3. Uluslararası Bankacılık Kongresinde sunulan özet bildirden türetilmiştir.

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, belmas@atauni.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2094-2180>

³ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, ekorkmaz@erzincan.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6787-5368>

⁴ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, celikmehtap92@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8441-6278>

Giriş

Bankacılık sektöründe özellikle 1980'li yıllardan sonra yaşanan krizler ve kayıplar, bankacılık sektörünü ciddi bir şekilde olumsuz yönde etkileyerek önemli zarar ve iflasların yaşanmasına yol açmıştır. Bu problemlerin temel kaynağının, yöneticilerin kurumun risk iştahını aşacak şekilde risk almaları ve alınan bu risklere ilişkin kontrol önlemlerini belirlemedikleri bir yapıda iç kontrol sistemlerini oluşturmamalarından ileri geldiği söylenebilir (Wesberry, 1996: 1-2). İç kontrol sisteminin zayıflığından kaynaklı iflasla sonuçlanan vakalar, tüm dünyada finansal kuruluşların risk yönetimi ve iç kontrol yapılarını yeniden tasarlayarak yapılandırmalarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca bunların yanı sıra internetin hızla gelişimi ile ticari anlamda sınırların kalkması, piyasaların serbestleşmesi, risklerin çeşitlenmesi, belirsizliğin artması, yasal yaptırımların baskısı, kar marjlarının daralması ve sermaye sahiplerinin yapmış olduğu yatırımları güvence altına almak istemeleri gibi gelişmeler, bankacılık sektöründe risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerinin oluşturulma sürecini hızlandırmıştır (Yurtsever, 2008: 3). Özellikle bankacılık sektörünün ülkelerin kalkınması, büyümesi ve yatırımcıları çekme noktasındaki fonksiyonuna paralel olarak Türkiye'de de bankacılık sektöründe uluslararası alanda yapılan düzenlemeler doğrultusunda çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından iç kontrole yönelik birtakım çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Akduru ve Ayriçay, 2020: 337).

Hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri çağı sürdürülebilir rekabet koşullarını giderek zorlaştırmaktadır. Bu durum, beraberinde kurumların faaliyette bulunduğu sektörde üstünlük sağlamaları ve var olan üstünlüklerini sürdürebilmeleri için çağın gerektirdiği kurumsal yapıyı oluşturmalarını zorunlu kılmıştır (Koçel, 2001: 14). Özellikle bankacılık sektörünün ülkelerin kalkınması, büyümesi ve yatırımcıları çekme noktasındaki fonksiyonları göz önünde bulundurulduğunda, bankalarda kurumsallaşma düzeyinin çok yüksek olması gerektiği söylenebilir. Çünkü yüksek rekabet ortamında kurumsallaşmayı başarabilen bankalar varlıklarını devam ettirerek değişen ve gelişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilirler (Bağışlayıcı ve Bekmezci, 2020: 105).

Hem kurumsallaşma hem de iç kontrol kavramlarının ortak amacı, kurumun amaç ve hedeflerine ulaşmasını ve varlıklarını koruyarak faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde politika ve prosedürler çerçevesinde yürütülmesini sağlamaktır. Her iki kavram da bir süreci gerektirir ve bu süreçlerde etkili olan unsur ise insan faktörüdür. Dolayısıyla bu süreçlerden beklenen katma değer sağlanabilmesi için istihdam ettirilen kişilerin niteliksel ve niceliksel açıdan kurumun ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, katılım bankalarının iç kontrol sistemleri ile kurumsallaşma düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek ve iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarına yönelik bir anket çalışması yapılarak elde edilen sonuçlar literatürden de destek alınarak değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

İç kontrol kavramı, literatürde genellikle kurumun hedeflerinin gerçekleştirilmesini, faaliyet sürecindeki usulsüzlüklerden kaçınılmasını, kaynakların korunmasını, kasıtlı ve kasıtsız hataları en aza indirmeyi, muhasebe ilkelerinin gözetimini, kapsamlı ve güvenilir bilgi edinmeyi, risklerin etkin bir şekilde kontrolüne güvence sağlayan ve kurumsal yönetimin parçası olan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Lakis ve Giriünas, 2012: 146). COSO (Committee of Sponsoring Organizations)'nun yapmış olduğu iç kontrol tanımı, bir kuruluşta görev yapan en üst kademedeki en alt kademeye kadar tüm çalışanların mali raporların güvenilirliği, faaliyetlerin etkinlik ve verimliliği, ilgili yasal düzenlemelere uygunluk amaçlarının gerçekleştirildiğine yönelik makul güvence sağlamak için tasarlanan bir süreç olarak ifade edilmektedir (COSO, 1994: 13). 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun 30. Maddesinde ise iç kontrol, "*Bankalar, iç kontrol sistemi kapsamında, faaliyetlerinin mevzuata, iç düzenlemelerine ve bankacılık teamüllerine uygun olarak yürütülmesini, muhasebe ve raporlama sisteminin bütünlüğünü, güvenilirliğini ve bilgilerin zamanında elde edilebilirliğini her seviyedeki personeli tarafından uyulacak ve uygulanacak sürekli kontrol faaliyetleri ile sağlamak, görevlerin fonksiyonel ayrımlarını, yetki ve sorumlulukların paylaşımını, fon ödemelerini, banka işlemlerinin mutabakatını, varlıkların korunmasını ve yükümlülüklerin kontrol altında tutulmasını temin etmek, maruz kalınan her türlü riskin tanınması, değerlendirilmesi ve yönetimi için gerekli alt yapıyı hazırlamak ve yeterli iletişim ağını oluşturmak zorundadır. İç kontrol faaliyetleri yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak iç kontrol birimi ve personeli tarafından yürütülür*" şeklinde ele alınmıştır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 2005). Görüldüğü üzere bankacılık sektöründe iç kontrole, yasal düzenlemelerde yer verilerek iç kontrolün tanımı, amacı ve kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır. Atılan bu adımlar bankacılık sektöründe iç kontrolün yetkililer tarafından öneminin anlaşıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bankacılık sektöründe de kullanılan ve uluslararası alanda kabul gören yaygın olarak kullanılan iç kontrol sistemi, COSO iç kontrol modelidir. Bu model, beş bileşenden meydana gelmektedir (Fraser ve Spradling, 1998: 3). Bu bileşenler aşağıda açıklanmıştır.

İç kontrol sistemi bileşenlerinin en önemli ve en kritik unsuru olan kontrol ortamı, COSO iç kontrol modelinde iç kontrol sisteminin temelini oluşturan bileşendir (Whittington ve Pany, 2001: 24). Bir kurumda kontrol ortamının zayıf olması, modelin diğer bileşenlerinin uygulanma ihtimalini azaltacak, öte yandan etkin bir kontrol ortamı güçlü bir iç kontrol sisteminin oluşturulmasını destekleyecektir (Lightle vd., 2007: 55). Kontrol ortamı, kurumun yönetim şeklini ve kültürünü yansıtarak çalışanlarda kontrol bilincinin oluşmasını sağlayan etkenlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Efe, 2021: 75). Kontrol ortamı, yönetimin çalışanları organize ederek yetki ve sorumluluk atamasını, yönetim kurulunca verilen talimatları, yönetimin felsefesini, çalışanların yetkinliğini, kurumun sahip olduğu etik değerleri ve bu unsurların bütünlüğünü içerir (Joseph vd., 2015: 48).

Risk değerlendirme, kurumların faaliyetlerini gerçekleştirirken ya da hedeflerine ulaşmaya çalışırken karşılaşılabileceği risklerin tanımlanması, analiz edilmesi ve bu risklere karşı alınacak önlemlerin belirlenme süreci olarak ifade edilmektedir (Badara ve Saidin, 2013: 19). Kurumlar, risk yönetimi kapsamında uygun hedefler belirlerken, olası riskleri tanımlamanın yanı sıra, kabul edilen risk seviyesini de belirlemeli ve bu seviyeye göre çalışmalarını yürütmelidir. (Akwaa-Sekyi ve Gene 2017: 35). Risk değerlendirme bileşeninin etkinliği; kontrol ortamı, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme bileşeninin etkinlik derecelerine göre belirlenmektedir (Ayagre vd., 2014: 382).

Kontrol faaliyetleri, prosedür ve politikalarla desteklenmiş, uygun bir şekilde ve zamanında yürütüldüğünde maruz kalılabilecek riskleri azaltan yöntemlerin tümüdür (Whittington ve Pany, 2001: 32). Bu bileşenin iki temel unsurunu politika ve prosedürler oluşturmaktadır. Politika yoluyla, bir konuda yapılması gerekenler belirlenirken; prosedürler ile belirlenen politikaların hayata geçirilmesi sağlanmaktadır. Yönetimin performans ve faaliyet değerlendirmesi, beşeri sermaye yönetimi, güvenlik (uygulama ve ağ), bilgi işleme kontrolleri, uygulama değişikliği yönetimi, aktiflerin kontrolü, dış kaynak kullanımı, görevlerin ayrımı ve kaynaklara erişimin sınırlandırılması, kontrol faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir (Cereola ve Cereola 2011: 527).

COSO iç kontrol modelinde bilgi ve iletişim bileşeni ile gerek kurum içi gerekse kurum dışı kişilerin ihtiyaç duyduğu bilgilerin doğru ve zamanlı bir şekilde paylaşılması amaçlanmaktadır (Ceyhan ve Apan 2014: 183). Bu bileşen finansal raporlamanın amacına uygun bir şekilde yapılabilmesi için gerekli bilgilerin ilgili kaynaklardan toplanması ve eşgüdümlü olarak iletilmesi anlamını taşımaktadır (Ahiabor ve Mensah 2013: 116). Etkili bir bilgi ve iletişim yapısının oluşturulması, kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, izleme ve bunların uygulanma düzeyine ilişkin raporların kurum içerisinde yatay ve dikey yönlü olarak tüm kademelerle paylaşılmasını sağlamaktadır (Cika, 2017: 90).

COSO iç kontrol modelinin son bileşeni olan izleme unsuru, iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için ne tür önlemlerin alınması gerektiği gibi hususları kapsar (Moeller, 2009: 47). Ayrıca yönetim veya sürecin dışındaki diğer paydaşlarca iç kontrollerin dış denetimine yönelik devam eden ve belirli dönemlerdeki değerlendirmeleri içermekte ve kurumların iç kontrol sistemlerinin tüm yönetim gözetimini ele almaktadır (Agbejule ve Jokipii, 2009: 503). Kısacası izleme bileşeni, iç kontrol faaliyetlerinin performansının kalitesini değerlendirme sürecini ifade etmektedir (Uğurlu ve Çukacı, 2019: 25).

Kurumların başarı elde etmesinde kilit rol oynayan kurumsallaşma ise, 1949 yılında Philip Selznick'in işletmenin çevresiyle etkileşimini dikkate alarak geliştirdiği "Doğal Sistem Modeli" adlı çalışmasıyla literatüre kazandırılmıştır (Scott, 1992: 64). Kurumsallaşma, her kurumda iş veya işlemlerin daha önceden belirlenen kurallar ve prosedürler ile objektif iş ilişkileri çerçevesinde yürütülmesi şeklinde açıklanabilir (Yurdakul ve Bayraktar, 2022: 507). Bir başka ifadeyle kurumsallaşma, kurum içerisinde işlemlerin çalışanların bireysel özelliklerine bağlı olmadan politikalara veya standartlara göre iş yapma şekillerini benimsemeleri ve bu sayede kurum kültürünün oluşması ile kurumun kendini diğer kurumlardan ayıran özgün bir kimliğe sahip olması şeklinde açıklanabilir (Alkış ve Temizkan, 2010: 75). Kurumsallaşma sürecindeki temel amaç, kurumsal yapıyı oluşturacak bir şekilde iş yapma usulünün kurumun bütününe yerleştirilmesi ve verimli bir iş ortamının oluşturularak kurum içi veya kurum dışı faaliyetlerin belirlenen kurallar doğrultusunda yönetilmesidir (Aylan ve Koç, 2017: 566). Bu amaç doğrultusunda özellikle üst yönetimde bulunan kişilerden kurumun uzun vadeli hedeflerini açıklayan "vizyon" ve kurumun temel değer yargılarını ve sorumluluklarını belirten "misyon" ve süreçlerde vizyon ve misyona hitap eden taahhütler "ilke ve değerler" kurum kültürünü yansıtan "politikalar" ve hedeflere ulaşma noktasında aracı olarak kullanılan "uygulamalar" için geliştirilmiş kurallara yetkinliklere ve kapsama sahip olacak şekilde kurumsallaşma süreci yürütülmelidir (Künü, 2020: 68). Kurumsallaşma sürecinin tam anlamıyla kurumda sağlanabilmesi için şeffaflık, hesap verebilirlik, eşitlik ve sorumluluk ilkelerinin yönetim süreçlerinde yer alması ve en alt kademeden en üst kademeye kadar tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi gerekir (Kahramanoğlu, 2021: 4850).

2. Literatür

Araştırmamızın bu kısmında, iç kontrol sistemi, kurumsallaşma ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi inceleyen ve çalışmamızın amacına yakın olduğu düşünülen çalışmalardan bazılarının aşağıda yer verilmiştir.

Cappelletti (2006) çalışmasında, iç kontrol standartlarının kurumsallaşma düzeyine katkısının olup olmadığını incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda 800 çalışanı bulunan bir şirkete anket uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, iç kontrol standartlarının uygulanabilirliğinin şirket kurumsallaşmasını kolaylaştırdığı ve kurumsallaşma düzeyi ile iç kontrol sistemi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Hayali vd. (2012) çalışmalarında, faaliyet raporlarından hareketle Türk Bankacılık sektöründe iç kontrol sisteminin mevcut yapısı incelemiştir. Bu kapsamda 15 Türk bankası ile 3 uluslararası bankanın faaliyet raporları nitel araştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, iç kontrol faaliyetlerinin uluslararası standartlara uyumlu hale getirildiğini ve bankacılık sisteminde etkin kontrol prosedürlerinin bulunduğu belirlenmiştir.

Salehi vd. (2013), İran'da bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Bank Mellat özelinde iç kontrol sisteminin etkinliğini araştırmışlardır. Bu doğrultuda anket yöntemi kullanılarak çalışanlardan elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bankacılık sektöründeki iç kontrol sisteminin hile ve hataların önlenmesinde oldukça etkin olduğu görülmüştür.

Gül ve Kaban (2015), anket yöntemi ile Türkiye'nin en büyük bankaları arasında yer alan bir bankanın müfettişlerine iç kontrol sistemi ile ilgili düşüncelerini, bankaların iç kontrol ve iç denetim sistemlerinin birbirleri ile koordinasyonunu ele almışlardır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS programına aktarılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, iç denetim ve iç kontrol sistemlerinin birbirleri ile kısmen uyum içinde olduğu belirlenmiştir.

Akkoyun ve Öncül (2015), Malatya ilinde bulunan özel bankaların çalışanlarına bir anket uygulayarak, teknoloji yönetimi uygulamalarının kurumsallaşma üzerindeki etkisini belirlemeye amaçlamışlar. Bu amaçla toplanan veriler çoklu doğrusal regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde, kurumsallaşma ölçeğinin alt boyutlarının teknoloji yönetimi uygulamaları ölçeğinin alt boyutları üzerinde farklı düzeylerde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Işık ve Çiçek (2019) araştırmalarında, insan kaynaklarının temel uygulamalarının kurumsallaşma üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda, İstanbul'da bulunan özel ve kamu banka çalışanlarına bir anket uygulanmıştır. Verilerin analizi neticesinde, insan kaynakları uygulamalarından bazılarının kurumsallaşmanın alt boyutları üzerinde pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir.

Yıldırım (2019) çalışmasında, işletmelerde iç kontrol sisteminin örgüt kültürüne ve kurumsallaşmaya olan etkisinde, örgüt kültürünün aracı rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Antalya'da bulunan beş yıldızlı otellerin yönetim kademelerinde çalışanlara bir anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler t-testi, anova testleri ve yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, iç kontrol sisteminin örgüt kültürü ve kurumsallaşmayı etkilediği belirlenmiştir.

Bulut (2019) çalışmasında, kurumsallaşma ve iç kontrol sistemi arasındaki ilişkiyi Karadeniz Teknik Üniversitesi özelinde ele almıştır. Bu kapsamda üniversitenin birim yöneticilerine bir anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, üniversitenin kurumsallaşma süreci ile iç kontrol sistemi arasında güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca iç kontrol sisteminin kurumsallaşma üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Korga ve Aslanoğlu (2020), COSO modeli iç kontrol bileşenlerinin bankaların risk yönetimi üzerindeki bir etkisinin olup olmadığını çalışmalarında ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda Kırıkkale'de bulunan bankaların çalışanlarına bir anket yapılmıştır. Anket verileri SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, risk değerlendirme ve kontrol faaliyetleri bileşenlerinin risk yönetimi üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Hacıhasanoğlu ve Çağlı (2020), çalışmalarında, devlet üniversitelerinde iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, üniversitelerde çalışan iç denetçilere bir anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, üniversitelerin kurumsallaşma düzeyi ile iç kontrol sistemleri arasında güçlü bir ilişki ve iç kontrol sisteminin önemli düzeyde kurumsallaşma üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Literatüre bakıldığında iç kontrol sistemi ve kurumsallaşmayı gerek bankacılık gerekse farklı sektörlerde ele alan birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de bankacılık sektöründe son yıllarda payları ve sayıları giderek artan katılım bankalarının iç kontrol sistemlerini ve kurumsallaşma düzeylerini konu edinen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Katılım bankalarının ekonominin önemli bir parçası olması ve finansal işlemlerin merkezinde olan kurumlar olmaları gerçeğinden hareketle, bu kurumlarda etik ilkelere, ulusal ve uluslararası düzenlemelere ve bankaların kendi iç işleyiş kurallarına uyum seviyesinin oldukça yüksek olması gerekir. Bu durumun sağlanabilmesi etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ve yüksek bir kurumsallaşma düzeyi ile mümkün olabilir. Bu çalışma ile katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğini ve kurumsallaşma seviyeleri ortaya konularak, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamındaki bankalarda ele alınan konularda eksikliklerin olması durumunda, yöneticilerin sorun yaşandığı konuları görerek çözümler geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin ve kurumsallaşma düzeyi ile arasındaki ilişkinin incelenmesi, aynı zamanda iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Türkiye’de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının çalışanları araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu bankalarda çalışan toplam personel sayısı 16.838 kişidir. Bu sayı bankaların Mart 2022 tarihli faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Örneklemin evreni temsil edebilmesi için Tabakalı Örnekleme Yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde gerekli hesaplamalar yapıldıktan sonra en az 376 çalışanın araştırmaya katılması gerekmektedir. Bu sayının hesaplanmasında,

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2} \quad (1)$$

biçimindeki örneklem hesaplama formülünden yararlanılmıştır (Naing vd., 2006: 13). Bu formüldeki, “n=Örnek kütle büyüklüğü, N=Ana kütle hacmi (Çalışan Sayısı), P=Evrendeki X’in gözlenme oranı, Q=Evrendeki X’in gözlenmeme oranı (1 – P), Z=%(1 – α) düzeyinde Z test değeri, α=Önem düzeyi, d=Hata (tolerans)” payıdır. Büyük örnekle çalışabilmek için p değeri 0,5 olarak alınmış, %5 önem düzeyinde %5 hata payı ile örnekleme temsil edecek örnek büyüklüğü,

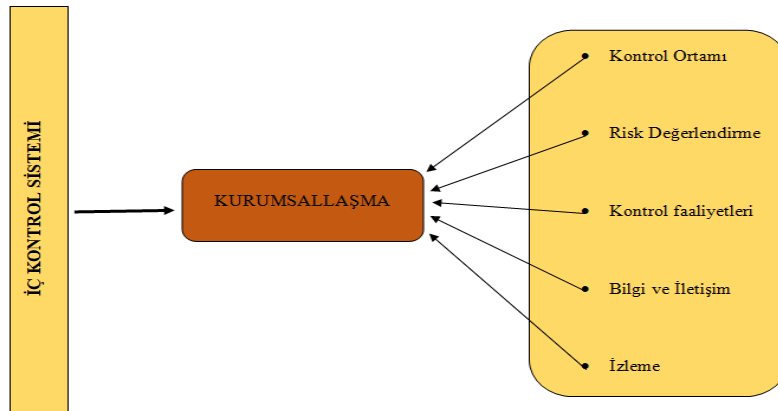
$$n = \frac{16.838*(1,96)*(1,96)*(0,5)^2}{(16.838-1)*(0,05)^2 + [0,5*0,5*(1,96)^2]} = 376 \text{ olarak hedeflenen minimum örnek büyüklüğü hesaplanmıştır.}$$

Araştırmada anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. İç kontrol sistemi etkinliğini ölçmeye yönelik ifadeler Çiğdem (2018), Kara (2018), Hermanson, Smith ve Stephens (2012)’in çalışmalarından ve COSO (2013) İç Kontrol: Bütünleşik Çerçeve Raporu’ndan alınmıştır. Kurumsallaşma düzeyini ölçmeye yönelik ifadeler ise Yazıcıoğlu ve Koç (2009)’un çalışmalarından alınmıştır.

Anket formu araştırma kapsamındaki katılımcılara yüz yüze ve çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırma sonunda 503 kişiden geçerli geri dönüş alınabilmiştir. Bu sayı araştırmada hedeflenen minimum örneklem büyüklüğüne fazlasıyla ulaşıldığını göstermektedir. Elde edilen veriler SPSS 26.00 programı ile frekans ve ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra faktör analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Çalışmada anket yöntemi kullanıldığı için Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 22/09/2022 tarihli ve 09/06 protokol nolu toplantısında etik kurul izin belgesi alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada katılım bankalarında, bağımsız değişken olan iç kontrol sistemi ve bileşenleri ile bağımlı değişken olan bankaların kurumsallaşma düzeyi arasında bir ilişki var mı? ve bu değişkenler birbirini etkiliyor mu? sorularına cevap aranmaktadır. Bu sorulardan yola çıkarak araştırmanın modeli ve hipotezleri konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan (Cappelletti, 2006; Yıldırım, 2019; Bulut, 2019; Hacıhasanoğlu ve Çağlı 2020), desteklenerek oluşturulmuştur. Araştırmanın modeli Şekil 1’de, hipotezleri ise uygulama kısmında verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Kaynak: Bulut, 2019: 71

3.4. Güvenilirlik Analizi ve Normallik Testi

Araştırmada güvenilirlik katsayısı ölçülürken Cronbach's Alfa (α) katsayısı kullanılmıştır. Bu kapsamda iç kontrol sistemi ölçeğinin α katsayısının 0,963; kurumsallaşma düzeyi ölçeğinin ise 0,853 olarak hesaplanmıştır. Sosyal bilimlerde α katsayısının " $0,80 \leq \alpha < 1,00$ " olması anketin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kayış, 2010: 40).

İstatistiksel analizlerde parametrik mi yoksa nonparametrik testlerin mi kullanılacağına karar verilirken, öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. George ve Mallery (2011) normal dağılımı +1 ile -1 arasında kabul etmektedir (George ve Mallery, 2011: 21). Bu kapsamda çalışmada verilerin Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin +1 ile -1 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç verilerin normal dağıldığını göstermektedir.

4. Araştırma Bulgularının Analizi

4.1. İç Kontrol Sistemine ve Kurumsallaşma Düzeyine İlişkin Bulgular

İç kontrol sistemine ve kurumsallaşma düzeyine yönelik analiz sonuçlarının değerlendirilmesine geçmeden önce Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğini ve kurumsallaşma düzeyini ölçmeye yönelik ifadelerle verilen puanların değerlendirilmesinde kullanılacak aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı hesaplanmıştır. Aritmetik ortalamalar için puan aralığı, aralıkların eşit olduğu varsayımı altında 0,80 olarak belirlenmiştir. Puan Aralığı= (En Yüksek Değer-En Düşük Değer)/5= (5-1)/5=0,80) (Kaplanoğlu, 2014: 273). Aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Aritmetik Ortalamaların Değerlendirilme Aralığı

Katılım Düzeyi	Puan Aralığı	İç Kontrol Sistemi Etkinliği/ Kurumsallaşma Düzeyi
1: Kesinlikle Katılmıyorum	1,00-1,80	Çok az seviyede
2: Katılmıyorum	1,81-2,60	Az seviyede
3: Kararsızım	2,61-3,40	Orta seviyede
4: Katılıyorum	3,41-4,20	Yüksek seviyede
5: Kesinlikle Katılıyorum	4,21-5,00	Çok yüksek seviyede

İç kontrol sistemi, bileşenleri ve kurumsallaşma düzeyine ilişkin elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İç Kontrol Sistemi, Bileşenleri ve Kurumsallaşma Düzeyi Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Bileşenler	Ortalama	Standart Sapma
Kontrol ortam	3,16	1,046
Risk değerlendirme	3,08	1,183
Kontrol faaliyetleri	3,19	1,158
Bilgi ve iletişim	3,20	1,149
İzleme	3,20	1,176
İç Kontrol Sisteminin Etkinliği	3,16	0,829
Kurumsallaşma Düzeyi	3,17	1,3380

Tablo 2'ye bakıldığında, iç kontrol sisteminin genel ortalamasının 3,16 olduğu görülmektedir. Kurumsallaşma düzeyinin ortalaması ise 3,17 olarak bulunmuştur. Katılım bankalarında gerek iç kontrol sistemi etkinliğinin gerekse kurumsallaşma düzeyinin yukarıda belirtilen aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı tablosuna göre orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

İç kontrol sistemi bileşenleri kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme açısından değerlendirilme yapıldığında tüm ortalamaların 3.08 ile 3.20 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum, katılım bankalarının

İç kontrol sistemlerinin tüm unsurlar açısından etkinliğinin, değerlendirilme aralığına tablosuna göre orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

İç kontrol sistemi bileşenleri kendi içerisinde değerlendirildiğinde, en yüksek ortalama 3,20 ile bilgi ve iletişim ile izleme; en düşük ortalama ise 3,08 ile risk değerlendirme bileşenine ait olduğu görülmektedir. Bu sonuç katılım bankalarında, bilgi ve iletişim ile izleme bileşenlerine ait faaliyetlere, risk değerlendirme faaliyetlerinden daha fazla önem verildiği şeklinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak, katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin daha etkin olması için risk değerlendirme bileşeni başta olmak üzere, diğer tüm unsurlara da önem vermeleri gerektiği söylenebilir.

4.2. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Bir veri setine faktör analizi uygulayabilmek için öncelikle Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi (Küresellik Testi) yapılmalıdır. KMO değerleri ve yorumları; "0,90-1,00: mükemmel; 0,80-0,89: çok iyi; 0,70-0,79: iyi; 0,60-0,69: orta; 0,50-0,59: zayıf ve 0,49'un altında: kabul edilemez" şeklindedir (Kalaycı, 2010: 321). Bartlett testinin ise p değerinin 0,05 anlamlılık seviyesinden düşük olması, değişkenler arasında faktör analizi uygulamaya yeterli bir ilişki olduğunu gösterir (Güneş, 2022: 46). Tablo 3'te KMO ve Bartlett's testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		0,967
Bartlett's Küresellik Testi	Ki-Kare	20103,86
	df	861
	p	0,000

Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırma bulgularına faktör analizi uygulanabilme koşulunu belirten KMO örneklem yeterlilik ölçütü 0,967 seviyesindedir. Bartlett's Küresellik Testi ise 20103,86; p=0,000 düzeyindedir. Araştırmada kullanılan ölçek için KMO'nun 0,70'ten yüksek ve Bartlett's Küresellik Testinin anlamlılık düzeyinin de p<0,05 olması araştırma sonuçlarından anlamlı faktörler elde edilebileceğini göstermektedir (Kalaycı, 2010: 322).

Anketteki ifadelerin boyutlarını belirlemek amacıyla 42 ifade için varimax döndürme tekniği ve temel bileşenler yöntemi ile faktör analizi uygulanmıştır. İç kontrol sistemine ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İç Kontrol Sistemi Sorularına İlişkin Faktör Yükleri

İfadeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
KO1	0,849				
KO10	0,782				
KO5	0,778				
KO6	0,773				
KO13	0,767				
KO9	0,766				
KO7	0,765				
KO11	0,763				
KO2	0,756				
KO4	0,744				
KO14	0,742				
KO12	0,736				

KO8	0,734				
KO3	0,733				
B1		0,898			
B7		0,838			
B2		0,833			
B8		0,832			
B5		0,831			
B4		0,825			
B6		0,812			
B3		0,809			
RD1			0,884		
RD3			0,832		
RD8			0,817		
RD5			0,813		
RD4			0,813		
RD2			0,810		
RD6			0,808		
RD7			0,806		
İ1				0,880	
İ4				0,811	
İ6				0,810	
İ2				0,808	
İ5				0,789	
İ3				0,785	
KF1					0,868
KF5					0,812
KF2					0,808
KF6					0,789
KF3					0,784
KF4					0,781
Açıklanan Varyans (%)	22,317	14,895	14,620	10,978	10,727
Açıklanan Toplam Varyans (%)	73,536				
Cronbach's Alpha (%)	0,964	0,954	0,930	0,957	0,938

Tablo 4'te görüldüğü üzere, 42 ifade 5 faktör altında toplanmıştır. Elde edilen 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans %73,536'dır. Sosyal bilimlerde bu oranın %40 - %60 arasında olması yeterli olarak görülmektedir (Tavşancıl, 2014: 48). Söz konusu 5 faktörden birincisinin ölçeğe yönelik açıkladığı toplam varyans %22,317, ikincisinin %14,895

üçüncüsünün %14,620, dördüncüsünün %10,978 ve beşincisinin ise %10,727'dir. Ayrıca bu faktörlere ilişkin güvenilirlik düzeyleri sırasıyla 0,964; 0,954; 0,930; 0,957 ve 0,938 olarak bulunmuştur. Bu oranlar faktörlerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Faktörlerin isimlendirmeleri faktörün içeriğindeki ifadeler ve literatürdeki benzer çalışmalar dikkate alınarak yapılmıştır. Bu noktada birinci faktöre, "kontrol ortamı" ikinci faktöre, "bilgi ve iletişim", üçüncü faktöre "risk değerlendirme", dördüncü faktöre "izleme" ve beşinci faktöre de "kontrol faaliyetleri" ismi verilmiştir.

4.3. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak yorumları "0,70 - 1,00: yüksek; 0,70 - 0,30: orta; 0,30 - 0,00: düşük düzeyde ilişki" şeklindedir (Büyüköztürk, 2014: 31). Bu kapsamda, araştırmada kullanılan ölçeklerde birbiriyle ilişkili ifadeler aynı faktörler altında toplandıktan sonra, iç kontrol sistemi ve bileşenleri değişkenleri ile kurumsallaşma düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla geliştirilen; H_1 : İç kontrol sistemi ile kurumsallaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır. ve H_2 : İç kontrol bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır. hipotezleri için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ilişkin bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İç Kontrol Sistemi, Bileşenleri ve Kurumsallaşma Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi

Değişkenler	KUR	KO	RD	KF	BI	İ	İKS
Kurumsallaşma (KUR)	1						
Kontrol Ortamı (KO)	0,879**	1					
Risk Değerlendirme (RD)	0,506**	0,485**	1				
Kontrol Faaliyetleri (KF)	0,642**	0,466**	0,337**	1			
Bilgi ve İletişim (BI)	0,718**	0,445**	0,334**	0,335**	1		
İzleme (İ)	0,502**	0,494**	0,341**	0,386**	0,343**	1	
İç Kontrol Sistemi (İKS)	0,927**	0,863**	0,701**	0,654**	0,679**	0,671**	1

**p<0,01 anlamlılık düzeyinde değişkenler arası ilişki (2-tailed)

Araştırmadan elde edilen korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Buna göre, iç kontrol sistemi (r=0,927) ile kurumsallaşma arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar iç kontrol sistemi bileşenleri açısından değerlendirildiğinde, kontrol ortamı (r =0,879) ve bilgi ve iletişim (r =0,718) bileşeni ile kurumsallaşma arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki; risk değerlendirme (r =0,506), kontrol faaliyetleri (r =0,642) ve izleme bileşeni ile kurumsallaşma arasında ise orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.4. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında bağımsız değişken olarak analize dahil edilen iç kontrol sistemi ve bileşenlerinin, bağımlı değişken olarak ele alınan kurumsallaşma düzeyi üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla oluşturulan hipotezleri test etmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak H_3 : İç kontrol sistemi kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucu Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. İç Kontrol Sisteminin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 1	Sabit	-0,297	0,860	-4,594	0,000	3068,824	0,000
	İKS	1,096		55,397	0,000		

R² değeri, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin hangi oranda bağımsız değişken olan iç kontrol sistemi tarafından açıklandığını ifade etmektedir. Tablo 6'da yer alan R² değeri, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %86 oranında iç kontrol sistemi tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=3068,824; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 1'e ait denklem $K = -0,297 + 1,096 * İKS$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre iç kontrol sistemindeki bir birimlik artışın kurumsallaşma düzeyini 1,096 birim artıracığı tespit edilmiştir.

Tablo 7'de H_4 : Kontrol ortamı bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucu verilmiştir.

Tablo 7. Kontrol Ortamı Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 2	Sabit	0,568	0,773	8,558	0,000	1708,384	0,000
	KO	0,823		41,333	0,000		

Tablo 7'de yer alan R² değeri incelendiğinde, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %77,3 oranında kontrol ortamı tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Aynı zamanda modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 2'ye ait denklem $K = -0,568 + 0,823 * KO$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre kontrol ortamı unsurunda bir birimlik artışın kurumsallaşma düzeyinde 0,823 birimlik artışa sebep olacağı ifade edilebilir.

Tablo 8'de H_5 : Risk değerlendirme bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucuna yer verilmiştir.

Tablo 8. Risk Değerlendirme Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 3	Sabit	1,882	0,256	17,881	0,000	172,343	0,000
	RD	0,419		13,128	0,000		

Tablo 8'de yer alan R² değeri, risk değerlendirme bileşeninin bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyine ait varyansı %25,6 oranında açıkladığını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, kurumsallaşma düzeyinin %25,6 ile risk değerlendirme bileşeni tarafından açıklanabildiği söylenebilir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Model 3'e ait denklem $K = 1,882 + 0,419 * RD$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre risk değerlendirme unsurunda bir birimlik artış kurumsallaşma düzeyinde 0,419 birimlik artışa sebep olacağı tespit edilmiştir.

Tablo 9'da H_6 : Kontrol faaliyetleri bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucu verilmiştir.

Tablo 9. Kontrol Faaliyetleri Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 4	Sabit	1,436	0,412	14,569	0,000	350,457	0,000
	KF	0,543		18,720	0,000		

Tablo 9'da yer alan R² değeri, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %41,2 ile kontrol faaliyetleri tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 4'e ait denklem $K = 1,436 + 0,543 * KF$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre kontrol faaliyetleri değişkeninde bir birimlik artış kurumsallaşma düzeyinde 0,543 birimlik artışa sebep olmaktadır.

Tablo 10'da H_7 : Bilgi ve iletişim bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucuna yer verilmiştir.

Tablo 10. Bilgi ve İletişim Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 5	Sabit	1,213	0,515	13,461	0,000	532,976	0,000
	Bİ	0,612		23,086	0,000		

Tablo 10'da yer alan R² değeri, bilgi ve iletişim unsurunun bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyine ait varyansı %51,5 oranında açıkladığı tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %51,5 ile bilgi ve iletişim tarafından açıklanabildiği söylenebilir. Aynı zamanda modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H₇ hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 5'e ait denklem $K = 1,213 + 0,612 * Bİ$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre bilgi ve iletişim değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış kurumsallaşma düzeyinde 0,612 birimlik artış sağlamaktadır.

Tablo 11'de H₈: *İzleme bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler.* hipotezine ilişkin analiz sonucu verilmiştir.

Tablo11. İzleme Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 6	Sabit	1,833	0,252	16,683	0,000	168,665	0,000
	İ	0,418		12,987	0,000		

Tablo 11'de yer alan R² değerine bakıldığında, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %25,2 oranında izleme unsuru tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H₈ hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda çalışmanın Model 6'ya ait denklem $K = 1,833 + 0,418 * İ$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre izleme unsurunda meydana gelen bir birimlik artışın, kurumsallaşma düzeyinde 0,418 birimlik artış sağlayacağı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bankacılık sektörünün ülkelerin ekonomilerinde para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak, fon akışını sağlamak, ekonomik büyümeye katkı sağlamak ve yatırımcıları çekmek gibi birçok fonksiyonu vardır. Dolayısıyla bankaların türü ve sahiplik durumuna bakılmaksızın bankacılık sektörünün güçlü bir yapıya sahip olması gerekir. Bu sektörün sağlam temeller üzerine kurulması, ülke ekonomilerinin de istikrarlı olmasını beraberinde getirecektir. Gerek ticari bankalarda gerekse katılım bankalarında, güçlü bir organizasyon yapısının oluşturulması için en önemli unsurların bankaların iç kontrol sistemlerinin etkinliği ve kurumsallaşma düzeyleri olduğu söylenebilir. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'deki katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin ve kurumsallaşma düzeyi ile arasındaki ilişkinin incelenmesi, aynı zamanda iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılım bankası çalışanlarına yapılan anket uygulamasından elde edilen veriler analiz edilerek, ulaşılan sonuçlar aşağıda değerlendirilmiştir.

Katılım bankalarının genel olarak iç kontrol sistemlerinin ve COSO modeli iç kontrol bileşenlerinin etkinliği ile kurumsallaşma düzeylerinin orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Hayali vd. (2012) ve Salehi vd. (2013), tarafından yapılan çalışmalarda ise, iç kontrol faaliyetlerinin bankacılık sektöründe etkin bir şekilde uygulandığı, iç kontrol sisteminin hata ve hileleri önlemede etkin olduğu ifade edilmiştir. Gerek iç kontrol sistemi etkinliğinin gerekse kurumsallaşma düzeyinin orta seviyelerde bulunması; katılım bankalarında görev ayırımı ilkesinin, yetki ve sorumluluk dengesinin yeterince gerçekleşmediğinin, özellikle iş yoğunluğunun fazla olduğu şubelerde yeterli sayıda veya donanımda personelin bulunmadığının, çalışanların karar alma süreçlerine tam anlamıyla dâhil edilmediğinin, demokratik ve katılımcı bir organizasyon yapısının olmadığına bir göstergesi olabilir.

Katılım bankalarının iç kontrol sistemi ve bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu da çalışmadan elde edilen diğer bir sonuçtur. İç kontrol sistemi, kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında güçlü; risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme bileşenleri ile orta düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında Cappeletti (2006), Yıldırım (2019) ve Bulut (2019) tarafından farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Bununla birlikte katılım bankalarının kurumsallaşma düzeyi üzerinde, iç kontrol sisteminin ve bileşenlerinin pozitif bir etkisi olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Özellikle bir bütün olarak iç kontrol sistemi ile kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim bileşenlerinin katılım bankalarının kurumsallaşmasına önemli oranda katkı sağladığı araştırma sonucunda görülmüştür. Buna karşın risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme bileşenlerinin kurumsallaşma üzerine nispeten daha az etki ettiği söylenebilir. Akkoyun ve Öncül (2015)'ün bankalar özelinde uyguladıkları çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca Yıldırım (2019), Bulut (2019), Hacıhasanoğlu ve Çağlı (2020) tarafından farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda da iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde pozitif etkisinin olduğu konulmuştur. Katılım bankalarında kurumsallaşma düzeyinin yüksek seviyede gerçekleşmesi için bir bütün olarak iç kontrol sisteminin ve aynı ayrı her bir bileşene ilişkin uygulamaların aynı seviyede işletilmesi gerekmektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğinin artırılması ve kurumsallaşmanın sağlanması için başta üst yöneticiler olmak üzere tüm personelin sistemin gerekliliğine olan inançlarının artırılması, çalışanların hizmet sınıflarına ve uzmanlık alanlarına göre istihdam ettirilmesi, nitelikli personel yetiştirmeye ilişkin eğitimlerin verilmesi, bankaların yönetsel süreçlerine etki edebilecek içsel ve dışsal riskler için gerekli aksiyonların alınması önerilebilir.

Kaynakça

- Agbejule A. & Jokipii A. (2009). Strategy, control activities, monitoring and effectiveness. *Managerial Auditing Journal*, 24(6), 500-522.
- Ahiabor G. & Mensah C. C. Y. (2013). Effectiveness of internal control on the finances of churches in Greater Accra, Ghana, *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(13), 115-121.
- Akduru, H. E. & Ayriçay, Y. (2020). Bankalarda iç kontrol sistemleri: uygulamada yaşanan problemler ve çözüm önerileri, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6(18), 337-347.
- Akkoyun, B. & Öncül, S. (2015). *Teknoloji yönetimi uygulamalarının kurumsallaşma çabaları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma*. 3. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, Malatya, Bildiriler Kitabı, 42-61.
- Akwaa-Sekyi E. K. & Gene J. M. (2017). Effect of internal controls on credit risk among listed spanish banks. *Intangible Capital*, 12(1), 357-389.
- Alkış, H. ve Temizkan, V. (2010). İşletmelerin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesi: (Haddehaneler) Karabük demir-çelik sektörü örneği. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(76), 73-92.
- Ayagre P. & Appiah-Gyamerah I. & Nartey J. (2014). The effectiveness of internal control systems of banks: the case of ghanaian banks. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4(2), 2,377-389.
- Aylan, S. & Koç, H. (2017). İşletmelerin kurumsallaşma kriterlerinin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 564-585.
- Badara Mu'azu S. & Saidin Siti Z. (2013). Impact of the effective internal control system on the internal audit effectiveness at local government level. *Journal of Social and Development Sciences*, 4(1), 16-23.
- Bağışlayıcı, D.A. & Bekmezci, M. (2020). Bankacılık sektöründe rekabet stratejileri. *International Journal Of Financial Economics And Banking Practices*, 1(1), 103-113.
- Bulut, E. (2019). Kurumsallaşma ile iç kontrol sistemi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cappelletti, L. (2006). Towards institutionalisation the internal control function?, *Accounting – Control – Audit*, 12(1), 27-43.
- Cereola S. J. & Cereola R. J. (2011). Breach of data at tjx: an instructional case used to study COSO and COBIT, with a focus on computer controls, data security, and privacy legislation. *Issues in Accounting Education*, 26(3), 521-545.
- Ceyhan İ. F. & Apan M. (2014). Coso iç kontrol modeli'nin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi: bir hastane uygulaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 179-198.
- Cika, N. (2017). An analysis of practices of internal controls in small and medium enterprises in Albania. *Journal of Accounting and Management*, 7(3), 87-97.
- COSO (1994). Internal control-integrated framework. American Institute of Certified Public Accountants. New Jersey.

- Çiğdem, C. F. (2018). İç kontrol sisteminin kurumsal yönetim üzerindeki etkileri: BİST kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerde uygulama (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, A. (2021). COSO İç kontrol sistemi bilgi ve iletişim bileşeninin kalkınma ajansları üzerinden analizi. *Denetim*, 2, 69-88.
- Fraser, R.D. & Spradling L.C. (1998). Another new definition of internal control for auditors, *CPA Journal*, January.
- George, D. & Mallery, M. (2011). *Spss for windows step by step: a simple guide and reference. 17.0 Update* (10 a Ed.) Boston: Pearson.
- Gül, M. & Kaban, İ. (2015). Bankalarda iç kontrol- iç denetim ilişkisi ve bir uygulama. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*, 15 (45), 89-112.
- Güneş, H. (2022). Akademik ve idari personelin bireysel emeklilik okuryazarlığının tespiti: MAKÜ örneği. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 39-50.
- Hacıhasanoğlu, T. & Çağlı, T. (2020). İç kontrol sisteminin kurumsallaşma üzerine etkisi: devlet üniversiteleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe Ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3,2, 132 -147.
- Hayali, A. & Dinç, Y. & Sarılı, S. & Dizman, A. S. & Gündoğdu, A. (2012). Importance of internal control system in banking sector: evidence from Turkey. In Conference Proceedings of the Finance and Economics Conference.
- Hermanson, D. R. & Smith, J. L. & Stephens, N. M. (2012). How effective are organizations internal controls? insights into specific internal control elements. *Current Issues in Auditing*, 6(1), 31-50.
- Işık, M. & Çiçek, B. (2019). İnsan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma algısı üzerindeki öncüllük rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 128-149.
- Joseph, O. N. & Albert O. & Byaruhanga J. (2015). Effect of internal control on fraud detection and prevention in district treasuries of kakamega county. *International Journal of Business and Management Invention*, 4(1),47-57.
- Kahramanoğlu, A. (2021). Sigorta işletmelerinde kurumsallaşma algısı. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4847-4872.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaplanoğlu, E. (2014). Muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentileri: Manisa ili araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 265- 284.
- Kara, M. (2018). Kalite yönetim sistemleri ile iç kontrol sistemi uygulamaları arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi ve bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayış, A. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği*. 8.Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılığı.
- Korga, S. & Aslanoğlu, S. (2020). İç kontrol sisteminin unsurları ile risk yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi: bankacılık sektöründe bir uygulama. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*, 60, 95-116.
- Künü, B. (2020). Günümüz rekabet ortamında kurumsallaşmanın örgütsel dayanıklılığa etkisi üzerine bir araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lakis, V. & Giriunas, L. (2012). The concept of internal control system: *Theoretical aspect. Ekonomika*, 91(2), 142-152.
- Lightle, S. S., Castellano, J. F., & Cutting, B. T. (2007). Assessing the control environment: to determine whether management has created a culture in which ethical behavior is encouraged, internal auditors must survey the people who work in it. *Internal auditor*, 64(6), 51-56.
- Moeller, R. R. (2009). *Brink's modern internal auditing*. 7.ed. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Naing, L. & Winn, T. & Rusli, BN. (2006). Practical issues in calculating the sample size for prevalence studies. *Archives of Orofacial Sciences*, 9-14.
- Salehi, M. & Shiri, M. M. & Ehsanpour, F. (2013). Effectiveness of internal control in the banking sector: evidence from Bank Mellat, Iran. *The IUP Journal of Bank Management*, Vol. X, No. 1, 1-12.
- Scott, W.R. (1992). *Organizations rational, natural and open systems* (3'th Ed.). Prentice-Hall.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Uğurlu, F & Çukacı, Y. C. (2019). Kamu kurumlarında iç kontrol sisteminin yapısı, işleyişi: Üniversitelere yönelik bir araştırma. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 10(1), 13-38.
- Wesberry, J & others. (1996). Assessing Internal Controls in LAC. *Accountability And Auditing*, 1(9) March.
- Whittington, O. R. & Pany, K. (2001). *Principles of Auditing and Other Assurance Services*. Irwin/Mc Graw- Hill, New York.
- Yazıcıoğlu, İ. & Koç, H. (2009). Aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesine yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21,497-507.
- Yıldırım, F. (2019). İç kontrol ve kurumsallaşma arasındaki ilişkide örgüt kültürünün aracılık etkisi: otel işletmelerinde bir araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurdakul, S & Bayraktar, O. (2022). Aile işletmelerinde kurumsallaşma düzeyi ve örgütsel performans ilişkisinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 504-527.
- Yurtsever, G. (2008). Bankacılığımızda iç kontrol. Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, Yayın No: 256.
- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, 19.10.2005 tarihli, 25983 sayılı T.C Resmî Gazete.

Extended Abstract

Aim and Scope

The fact that participation banks are an important part of the economy and are the institutions that are at the center of financial transactions requires a high level of compliance with ethical principles and relevant regulations in these institutions. Achieving this situation is possible with the existence of an effective internal control system and a high level of institutionalization. The aim of this study is to examine the relationship between the internal control systems of participation banks and the level of institutionalization and to reveal whether the internal control system has an effect on the level of institutionalization.

Methods

The population of the research consists of the employees of 6 participation banks operating in Turkey. The total number of staff working in these banks is 16.838. This number is taken from the March 2022 annual reports of banks. Stratified Sampling Method was used in the study. In this method, after the necessary calculations are made, at least 376 employees must participate in the research.

Data were collected by using the survey method in the research. The internal control system scale has been taken from the studies of Çiğdem (2018), Kara (2018), Hermanson, Smith, and Stephens (2012) and from the COSO (2013) Internal Control: Integrated Framework Report. The scale of institutionalization level was taken from the studies of Yazıcıoğlu and Koç (2009).

The survey was applied to bank employees face to face and online. At the end of the research, feedback was received from 503 bank employees. This number indicates that the minimum sample size targeted in the study was reached. The data obtained were analyzed with the SPSS program.

The questions sought to be answered in the research are: Is there a relationship between the internal control system and its components and the level of institutionalization of banks in participation banks? and Do these variables affect each other? Based on these questions, the hypotheses of the research were formed with the support of studies on the subject. The hypotheses are listed below.

H₁: There is a significant relationship between the internal control system and the level of institutionalization.

H₂: There is a significant relationship between internal control components and the level of institutionalization.

H₃: The internal control system significantly affects the level of institutionalization.

H₄: The control environment component significantly affects the level of institutionalization.

H₅: The risk assessment component significantly affects the level of institutionalization.

H₆: Control activities component significantly affects the level of institutionalization.

H₇: Information and communication component significantly affects the level of institutionalization.

H₈: The monitoring component significantly affects the level of institutionalization.

Findings

In general, it has been determined that the efficiency of the internal control systems and the internal control components of the COSO model and the level of institutionalization in participation banks are at a moderate level. Hayal et al. (2012) and Salehi et al. (2013), it was stated that internal control activities are effectively implemented in the banking sector. The fact that both the efficiency of the internal control system and the level of institutionalization are at medium levels can be interpreted as the separation of duties principle, the balance of authority and responsibility in participation banks is not sufficiently strong. In addition, it may be an indication that there are not enough personnel or equipment in the branches where the work intensity is high and that the employees are not fully included in the decision-making processes.

It has been determined that there is a positive relationship between the internal control system and its components and the level of institutionalization of participation banks. It has been seen that there is a strong relationship between the internal control system, control environment and information and communication components and the level of institutionalization. It has been determined that there is a moderate relationship with risk assessment, control activities and monitoring components. Looking at the literature, similar results were obtained in studies conducted in different sectors by Cappelletti (2006), Yıldırım (2019) and Bulut (2019).

In addition, it has been determined that the internal control system and its components have a positive effect on the level of institutionalization of participation banks. In particular, it has been observed that the internal control system as a whole, the control environment and the information and communication components contribute significantly to the level of institutionalization. Similar results were obtained in the studies of Akkoyun and Öncül (2015). In addition, studies conducted in different sectors by Yıldırım (2019), Bulut (2019), Hacıhasanoğlu and Çağlı (2020) have also found that the internal control system has a positive effect on the level of institutionalization.

Conclusion

As a result of the research, it has been determined that the efficiency of the internal control systems and internal control components of participation banks and the level of institutionalization are at a moderate level. In addition, it has been observed that there is a positive relationship between the internal control system and its components and institutionalization. Finally, it has been determined that the internal control system and its components have a positive effect on the institutionalization level of participation banks.

In line with the results obtained, in order to increase the effectiveness of the internal control system in participation banks and to ensure institutionalization, the belief of all personnel, especially top managers, in the necessity of the system should be increased. In addition, it may be recommended to employ employees according to their fields of expertise and service classes and to take necessary actions for internal and external risks that may affect the managerial processes of banks.